

52 – ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ – 52

Διεύθυνση σειράς
Τάκης Θεοδορόπουλος

Κωνσταντίνος Καμάρας
Πάρε το μηδέν...

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

*

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΣΕΝΤΕΡ ΜΠΑΚ

Ωκεανίδα, 2003

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΜΑΡΑΣ

Πάρε το μηδέν...

ΩΚΕΑΝΙΔΑ

ΑΘΗΝΑ * 2008

© 2008, Κωνσταντίνος Καμάρας –
Εκδόσεις «Ωκεανίδα» Α.Ε.
Σολωμού 25, 106 82 Αθήνα, τηλ. 210.38.27.341
Πλάτωνος 17, 54 631 Θεσσαλονίκη, τηλ. 2310.231.800
e-mail: oceanida@internet.gr
www.oceanida.gr

ISBN 978-960-410-533-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Για αρχή...	13
Αποχαιρετισμός στα πνεύματα	23
Τα παιδιά παίζει, τι να κάνει...	42
Αναλογικοί, αναλογιών τηρουμένων	60
Της Γης οι κολασμένοι	92
Οι έσχατοι της ανέχειας	127
Το Λουξεμβούργο και εμείς	156
Το κενό και το μεταίχμιο	188
Οι αιχμάλωτοι των Φεστιβάλ	213
Τα αμάζευτα...	237

Στη μνήμη του Παναγή Λυκουρέζου

Τα ηλεκτρονικά δεν επηρεάζουν τα παιδιά.
Αν π.χ. το *pac-man* είχε επηρεάσει τη γενιά μας, θα ήμασταν σε μία σκοτεινή αίθουσα και θα χοροπηδούσαμε πάνω κάτω, δεξιά κι αριστερά, μασουλώντας μαγικά χαπάκια και ακούγοντας μια επαναλαμβανόμενη μουσική.

Kristian Wilson, Nintendo Inc, 1989

(Λίγα χρόνια αργότερα, γεννήθηκαν τα *rave parties*, η μουσική *techno* και το *ecstasy*.)

ΓΙΑ ΑΡΧΗ...

Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΟΤΙ ΔΕΝ ΤΟ ΠΗΡΑΜΕ ΧΑΜΠΑΡΙ. ΤΙ ακριβώς; Ότι έχουμε έρθει στα πράγματα, ότι καταφθάσαμε στη σκηνή και ζητάμε να πέσει ο προβολέας πάνω μας. Ποιοι; Εμείς, δηλαδή μια ολόκληρη γενιά ανθρώπων που αναζητεί να της αναγνωριστεί η ταυτότητα και ο χαρακτήρας. Εμείς που δεν είμαστε η Γενιά της Μεταπολίτευσης –όσα κι αν δανειστήκαμε απ' αυτήν, σ' αυτήν ανήκουν ο μεγάλος μας αδελφός ή ένας μικρός θεός–, αλλά δεν έχουμε και καμιά σχέση με τη νέα γενιά, τους σημερινούς εφήβους ή εικοσάρηδες. Έχουμε γεννηθεί είτε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '60 ή το πρώτο μισό της δεκαετίας του '70. Συνεπώς, καμιά Μεταπολίτευση δεν μας έχει στιγματίσει, αφού εκείνη την εποχή ήμασταν είτε παιδιά είτε νήπια – ας μιλήσουμε καλύτερα για τη δεκαετία του '80, εποχή που περάσαμε όλη ή μέρος της εφηβείας μας.

Δεν έχουμε καν όνομα, είμαστε οι πρώτοι ανώνυμοι ύστερα από σειρά ενδόξων γενεών: 1-1-4, Πολυτεχνείο και Μεταπολίτευση. Το Generation X το απορ-

ρίπτουμε, όχι μόνο γιατί είναι ξενόφερτο (και οι «παγκόσμιες» γενιές είναι φρικτά επιφανειακή έννοια, αφού αγνοεί τοπικά γεγονότα και τάσεις που μας επηρεάζουν περισσότερο – πλησιέστερα γαρ), αλλά και διότι οι γεννηθέντες τη δεκαετία του '60 στην Ελλάδα ανήκουν σε δύο γενιές, όχι μία. Λογικά, κρατώντας την πολιτική χροιά στον χαρακτηρισμό των προηγούμενων, εμείς θα έπρεπε να είμαστε η Γενιά της Αλλαγής. Ακατάλληλη η ονομασία: πρώτον, γιατί ορισμένοι από εμάς ήταν υπερβολικά μικροί για να θυμούνται έντονα τον Οκτώβριο του '81 και, κατά δεύτερο και κυριότερο λόγο, το 1-1-4, το Πολυτεχνείο και η Μεταπολίτευση είναι πραγματικά γεγονότα. Συνέβησαν. Τα είδαμε με τα μάτια μας. Για την Αλλαγή προς τον σοσιαλισμό δεν είμαι και τόσο βέβαιος.

Εάν δεν μπορούμε να προσδιοριστούμε από πολιτικά γεγονότα τα οποία ζήσαμε, ενδεχομένως να βολευτούμε με την περίοδο που γεννηθήκαμε: από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως τα μέσα αυτής του '70, η χώρα έζησε Αποστασία, ανωμαλία, πραξικόπημα, αντι-πραξικόπημα, στημένα δημοψηφίσματα, αιματηρή καταστολή εξέγερσης, νέο πραξικόπημα, τουρκική εισβολή και εθνική ήττα. Με λίγα λόγια, ένα διαρκές καθεστώς που κυμαινόταν από πλημелέστατη σε ανύπαρκτη δημοκρατία και συνταγματική νομιμότητα, ενώ φτάσαμε μισό βήμα από τη διάλυση του κράτους. Αποτελούμε, τρόπον τινά, τη Γενιά της Εκτροπής.

Πιθανόν τούτο να μας έχει προσδώσει πληθώρα ιδιαιτεροτήτων. Έχει ενδιαφέρον να αναζητήσει κανείς τα χαρακτηριστικά αυτής της γενιάς, να ερευνήσει όλα όσα τη διαμόρφωσαν και να σχηματοποιήσει μια πρώτη συνολική εικόνα. Η οποία πέραν της ονομασίας, δεν έχει και πολλά να κάνει με την πολιτική – πολύ περισσότερο αφορά την καθημερινότητά μας ως παιδιά ή έφηβοι, από τη μουσική που ακούγαμε μέχρι την τεχνολογία που χρησιμοποιούσαμε και από τα ΜΜΕ που είχαμε στη διάθεσή μας μέχρι το τι καταναλώνουμε.

Μπορεί να προσδιοριστεί «αντικειμενικά» μια γενιά; Προφανώς όχι, ο καθένας μπορεί να αναπτύσσει ό,τι θεωρίες και θέσεις επιθυμεί. Είναι αδύνατον να ξεφύγει κανείς εντελώς από την οπτική του γωνία, εν προκειμένω ανδρική, αθηναϊκή, αστική. Ωστόσο, προτού αρχίσω να αυτομαστιγώνομαι, πείτε μου πότε ήταν η τελευταία φορά που είχαν τη μέγιστη κοινωνική επιρροή οι γυναίκες της επαρχίας. Προσωπικά το εντοπίζω στο 1821, με τις νησιώτισσες Μπουμπουλίνα και Μαντώ Μαυρογένους να ξεχωρίζουν.

Άλλωστε, το όλο εγχείρημα δεν έχει απολύτως καμία επιστημονική φιλοδοξία – βασίζεται στη γνωστή ακαδημαϊκή ερευνητική μέθοδο «κουβέντα-να-γίνεται-να-περνάει-η-ώρα». Κι όμως: στην όλη απόπειρα σκιαγράφησης της γενιάς μας, ίσως τέτοιες συζητήσεις αποδειχτούν χρησιμότερες από τετράτομα συγγράμματα. Σίγουρα, ο σκοπός ιντριγκάρεϊ: εμείς να

καταλάβουμε καλύτερα ποιοι είμαστε, οι πρεσβύτεροι να δουν ποιοι θα τους γηροκομήσουν και οι νεότεροι να μάθουν ποιοι μόλις τους έκατσαν στον σβέρκο...

Ομολογώ ότι έχω γίνει κουρέλι. Εδώ και μερικές μέρες αισθάνομαι ένα τίποτα, μια μετριότητα. Η αυτοεκτίμησή μου βρίσκεται στο ναδίρ. Όχι πως συνέβη κάτι το ιδιαίτερο ή έχω αλλάξει δραστικά την τελευταία εβδομάδα: ο ίδιος είμαι, τα ίδια κάνω, τα ίδια λέω. Αλλά να, βυθισμένος σε τούτη την μπακάλικη αιώνια αλήθεια του μισογεμάτου-μισοάδειου ποτηριού, αυτόν τον καιρό νιώθω ότι χρειάζομαι έναν ωκεανό για να το γεμίσω. Κι όλα αυτά για έναν ορισμό, ένα επίθετο που θα συλλάβει κάλλιστα σε λίγα γράμματα της αλφαβήτου την ουσία της γενιάς μας, μία λέξη που με τη γέννησή της θα τερματίσει μεγαλειωδώς κάθε άλλη απόπειρα προσδιορισμού, καθιστώντας τη μάταιη και ανούσια μπροστά στο μεγαλείο του χαρακτηρισμού που εγώ θα ανακαλύψω και θα προσφέρω στην κοινωνία. Κατέληξα στο εξής πρότυπο: είμαστε μια γενιά ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ. Η λεπτομέρεια ότι στην αλληλουχία των πραγμάτων και τη ροή του χρόνου πάντα κάποιοι πρεσβύτεροι προηγούνται, ενώ κάποιοι νεότεροι ακολουθούν, μου διέφυγε εντελώς.

Αλλά δεν το βάζω κάτω. Έστω ότι όλες οι γενιές

είναι, εξ ορισμού, «ενδιάμεσες». Εμείς όμως είμαστε ακόμα περισσότερο απ' τους άλλους, συνιστούμε το Αρχέτυπο – οι λοιποί είναι αποχρώσεις ή παραφυάδες αυτού. Εμείς είμαστε η μεζούρα τους. Γιατί; Διότι γεφυρώνουμε δύο τελείως διαφορετικές εποχές και, στο ταξίδι από Ψωροκώσταινα σε ψιλομεσαίο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουμε την πληρέστερη οπτική γωνία καθώς ζήσαμε σε κρίσιμη ηλικία τις αλλαγές –πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, τεχνολογικές– που επιτάχυναν αυτή τη μεταβολή. Στην πολιτική είμαστε οι τελευταίοι οι οποίοι ζήσαμε εντάσεις στα όρια του μίσους και την ακραία πόλωση που φέρνει η ύπαρξη δύο απόλυτα διαφορετικών κοινωνικών συστημάτων – ειδικά όταν συνοδεύεται από μία πρόσφατη αιματηρή εθνική ιστορία, με χέουσες πληγές και κάμποση οδύνη. Θυμόμαστε καλά τις μέρες που ένας τρομοκράτης ο οποίος δολοφονούσε μεγαλοβιομήχανους μπορούσε να θεωρηθεί –έστω και με την πλέον διαστρεβλωμένη, απάνθρωπη εκδοχή– ως «επαναστάτης». Σήμερα, για τους περισσότερους (και νουνεχείς), θα ήταν εγκληματίας του κοινού ποινικού δικαίου. Ταυτόχρονα, είμαστε οι πρώτοι που δεν έχουμε σχεδόν καμία ανάμνηση πολιτικής ανωμαλίας, δηλαδή ανακτορικές παρεμβάσεις, πραξικοπήματα, φίμωση Τύπου, εξορίες, βασανιστήρια, τον φόβο του μπάτσου και τον τρόπο του λοχία. Και καλό θα είναι κάποια στιγμή να απενοχοποιηθούμε κιόλας απ' αυτό και να πάψουμε ενίοτε να παραπονιόμαστε επει-

δή «δεν κάναμε αγώνες». Ας είμαστε σοβαροί: καλύτερα που δεν χρειάστηκε.

Στα οικονομικο-κοινωνικά αποτελούμε την τελευταία γενιά που θυμάται την προ Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετική ανέχεια, όταν οι περιορισμοί των δασμών εισαγωγών επέτρεπαν σε ανεπανάληπτους εθνικούς πρωταθλητές να ευημερούν, όπως η σοκολάτα «MELO» ή τα παπούτσια «Zita Hellas». Τότε που το ταξίδι στο εξωτερικό ήταν πραγματικά μεγάλη υπόθεση και ο επιστρέφων συγγενής επιβαλλόταν να κουβαλάει μαζί του ρούχα και τρόφιμα, ενώ αναλωνόταν, στη διάρκεια πολύωρων συζητήσεων, να σκιαγραφεί γλαφυρά την κατάσταση στο εξωτερικό (με την έννοια του «εκεί μακριά»). Ωστόσο, συνιστούμε την πρώτη γενιά που εκμεταλλεύτηκε την Ε.Ε. προκειμένου να σπουδάσει μαζικά στο εξωτερικό και να κάνει τις φοιτητικές εστίες του Λονδίνου κάτι μεταξύ Ομονοίας και Αριστοτέλους. Το ίδιο ισχύει και για την εργασία – καιρός ήταν, αφού παλαιότερα το να δουλεύεις στο εξωτερικό δεν ήταν μία απλή επιλογή ζωής, αλλά ένας τίτλος τιμής ο οποίος σε μεταμόρφωνε μεμιάς σε άνθρωπο με τεράστια επιρροή στα παγκόσμια δρώμενα, σε μια αυθεντία που συνδιαμορφώνει το μέλλον του πλανήτη μας. Για τα δε πολιτιστικο-τεχνολογικά ας μην το πολυκουβεντιάσουμε: αρκετοί από εμάς μπήκαν στην εφηβεία τους με πικ απ, κασέτες και δικαναλική, κρατική, ασπρόμαυρη τηλεόραση και βγήκαν με βίντεο, ελεύθερη ραδιοφωνία και έγχρωμη,

αργότερα πολυκαναλική, TV, καθώς και μ' ένα άλλο καινούργιο πράγμα, το CD. Ειδικά αυτό το τελευταίο δημιούργησε σειρά προβλημάτων, με κορυφαίο το τι θα απογίνει η σπουδαιότερη επέκταση της ύπαρξής μας: το γουόκμαν.

Ίσως τίποτα απ' όλα αυτά να μην είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό: κι οι προηγούμενοι ξεκίνησαν με ραδιόφωνο και κατέληξαν με τηλεόραση. Οι επόμενοι βγήκαν απ' τα παιδικά τους χρόνια με CD και πέρασαν στον ενήλικο βίο με Ίντερνετ και κινητό τηλέφωνο. Σύμφωνα, αλλά –επιμένω– εμείς είμαστε οι πλέον ενδιάμεσοι γιατί αυτή μας η ιδιότητα είναι διπλή: δεν οφείλεται μόνο στο μέγεθος των αλλαγών, οφείλεται και στο ότι σε πολλά αποτελούμε μια γενιά «κενού» που βίωσε μία εξαίρεση, μία παρένθεση καθώς η προηγούμενη και η επόμενη κατάσταση ήταν παρόμοιες. Αισθανόμαστε έντονα διαφορετικοί, μεταφυσικά ευλογημένοι γι' αυτό; Τουναντίον: από κάπως άτυχοι έως απόλυτα γκαντέμηδες και από οριακώς οπισθοδρομικοί έως εγκληματικοί αντεπαναστάτες. Και δεν φταίμε και σε τίποτα. Γιατί δεν είναι ευθύνη μας εάν:

❖ Οι προηγούμενοι πηδούσαν πολύ επειδή τα κορίτσια της Μεταπολίτευσης επαναστατούσαν ερωτικά κατακρημνίζοντας την παραδοσιακή ηθική, ενώ τα σημερινά το κάνουν γιατί το βρίσκουν απολύτως φυσιολογικό, αφού κανείς δεν

θα αποκαλέσει «πουτάνα» μια δεκαεξάχρονη που κοιμάται με το αγόρι της χωρίς να περιμένει να παντρευτεί ή, τουλάχιστον, να γίνει δεκαοκτώ – λες και η ψήφος και το δίπλωμα οδήγησης κάπως εντείνουν την ηδονή του σεξ και το μεταμορφώνουν υπερβατικά ως εμπειρία. Εμείς φάγαμε τη διαλεκτική «αντίθεση» της δεκαετίας του '80 – το συντηρητικό πισωγύρισμα. Το παλέψαμε αλλά, ενίοτε, το πεπρωμένο εμφανίζεται ανηλεές: πάνω που είχαμε προσπελάσει τα πρώτα αναχώματα, είχαμε καταλάβει τα πρώτα οχυρά και ξεκουμπώναμε για τα καλά τα παντελόνια μας, ήρθε το AIDS. Πανωλεθρία.

❖ Τη δεκαετία του '70 η ροκ κυριαρχούσε στο μουσικό στερέωμα. Όλοι, ή σχεδόν, άκουγαν «Rolling Stones», «Led Zeppelin», «Who», «Pink Floyd», «Deep Purple», «Supertramp», Bob Dylan, Neil Young, «Lynyrd Skynyrd» κ.ο.κ. Το ίδιο και δύο δεκαετίες αργότερα, λόγου χάρη «Nirvana», «Pearl Jam», «Red Hot Chilli Peppers», «Alice in Chains». Δεν λέω ότι δεν υπήρχε άλλη μουσική στις δεκαετίες του '70 και του '90 ή ότι δεν υπήρχε ροκ στη δεκαετία του '80, αναφέρομαι στο ποια μουσική πρωτοστατούσε σε επίπεδο επιτυχιών ή συνολικού ρεύματος. Εμείς τι λάβαμε εδώ; Πονάω μόνο που τα γράφω: «Wham», Chris de Burgh, Kim Wilde, «Modern Talking», Michael Jackson και Rick Astley,

με τον τελευταίο να συνιστά μια έσχατη προσβολή, ένα καλλιτεχνικό «ας φάνε παντεσπάνι» που εξόργισε τις μάζες και οδήγησε άθελά του στην τελική κάθαρση. Αμήν.

❖ Οι προηγούμενοι είχαν το «Κουρδιστό Πορτοκάλι». Οι επόμενοι το «Pulp Fiction». Εμείς λουστήκαμε μπαλαμούτια του Rob Lowe και φάγαμε στο κεφάλι από πεντέξι «Ρόκυ» και «Ράμπο». Εδώ, κάποιος πρέπει να αρχίσει να μας λυπάται. Χαμηλότερα δεν πάει.

Φαντάζομαι πως το έσχατο κεντρικό χαρακτηριστικό μας είναι ότι είμαστε οι τελευταίοι των ομοιογενών. Μεγαλώσαμε με λιγοστές επιλογές στα προϊόντα που καταναλώναμε και στις υπηρεσίες που επιλέγαμε. Δείτε για παράδειγμα, πάλι, την επικοινωνία: η τηλεφωνία ήταν μόνο σταθερή και είχαμε μία συσκευή ανά νοικοκυριό – η δεύτερη ήταν δείγμα αναίσχυντου πλούτου. Υπήρχαν λιγότερα έντυπα, ολιγάριθμοι (και κρατικοί) ραδιοφωνικοί σταθμοί και, το κυριότερο, μονάχα δύο τηλεοπτικά κανάλια. Τι σήμαινε αυτό; Ότι καταναλώναμε λίγο πολύ τα ίδια πράγματα και, επομένως, πήραμε κοινά μηνύματα, είχαμε παρεμφερή βιώματα και επηρεαστήκαμε μ' έναν τρόπο συνολικό. Ή τουλάχιστον περισσότερο από τους επόμενους, που είχαν στα χέρια τους εκατοντάδες χιλιά-

δες μικρόκοσμους στο Ίντερνετ ώστε να αφοσιωθούν στο όποιο ειδικό ενδιαφέρον τους.

Μακριά από εμάς τέτοια κατάτμηση. Άλλωστε, η σχετική ομοιογένεια, η (μιλώντας συγκριτικά) πενία στα ερεθίσματα φέρνει και μιαν αίσθηση συνοχής. Εν ολίγοις, τώρα που ερχόμαστε στα πράγματα, πρέπει η κοινωνία να προειδοποιηθεί ότι υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο ο αντίκτυπος, το στίγμα μας να είναι ενιαίο. Συνεπώς, σε σχέση με τους «πλουραλιστικούς» επόμενους, θα φαίνεται ακόμη περισσότερο.

Μια τέτοια γενιά, απόλυτα ενδιάμεση και –σε κάποια θέματα– λίγο στερημένη, με ομοιογένεια και συνοχή, η έσχατη μιας πολύ συγκεκριμένης παλαιάς εποχής και η πρώτη μιας απίστευτης νέας, είναι βέβαιο ότι θα διαμορφώσει τον τόπο με τρόπο αξιοσημείωτο. Και κάπως μονολιθικό, καθώς δεν υφίστανται οι πολλαπλές επιρροές οι οποίες δημιουργούν σειρά αντίρροπων ρευμάτων ή κατευθύνσεων. Αφήστε που η ολοκλήρωση μίας μετάβασης από έναν κόσμο σ' έναν άλλο, εντονότατα διαφορετικό, είναι τεράστια ευθύνη. Ας κλείσει το θέμα πριν μπούμε για τα καλά στην μπουρδολογία: όλα αυτά σημαίνουν ότι, τελικά, αποτελούμε μια γενιά Κομβική. Κι εδώ τα πράγματα αρχίζουν να γίνονται ιδιαίτερα ενδιαφέροντα.

Αποχαιρετισμός στα πνεύματα

«**Ε**Ν ΑΡΧΗ ΗΝ Η ΠΑΙΔΕΙΑ». ΔΕΝ ΘΥΜΑΣΤΕ ΠΟΙΟΣ ΤΟ ΉΠΕ,
«ε; Αισθάνεστε και λίγο άσχημα γι' αυτό, υπο-
θέτω. Σκέφτεστε ότι η γενιά μας δεν έμαθε γράμ-
ματα της προκοπής – και όσα λίγα ξέρετε τα μάθα-
τε μόνοι σας. Ζηλεύετε τους προηγούμενους που ξέ-
ρουν κάτι από τη δοτική πτώση, αλλά παρηγορείστε
με το χάλι των επόμενων. Μετά κάνετε την υπέρ-
βαση και αρχίζετε να ανησυχείτε, έτσι «γενικώς»,
για την υποχώρηση του εκπαιδευτικού επιπέδου.
Δείγμα ότι μεγαλώνουμε κι αυτό, πιθανότατα: ο
Σαλβατόρ Νταλί είπε κάποτε πως το «πρόβλημα με
τη νέα γενιά» ξεκινά όταν παύεις να ανήκεις σ' αυ-
τήν. Πάντως, για όσους μελαγχόλησαν με την άγνοια
της πρώτης πρότασης της παραγράφου, να σημειώ-
σω ότι (νομίζω πως) κανείς δεν το 'πε – τουλάχιστον
επί λέξει, αφού κάτι παρεμφερές έχουν διατυπώσει
πάμπολλοι πάνσοφοι. Έτσι το 'γραψα, για να ανα-
γνωρίσουμε ένα πρώτο μας χαρακτηριστικό σε σχέση

με την παιδεία μας. Είμαστε οι πρώτοι που διαβάζουμε αρχαίες ρήσεις με απειροελάχιστες πιθανότητες να γνωρίζουμε την πηγή (ή έστω να καταλαβαίνουμε το νόημα), αλλά και οι τελευταίοι που νοιάζονται ή και ντρέπονται έστω και λίγο γι' αυτήν την άγνοια. Για παράδειγμα, εγώ τηλεφώνησα σαν βρεγμένη γάτα στον πατέρα μου για να επιβεβαιώσω ότι το «ην» της εισαγωγικής φράσης γράφεται με ήτα. Και μετά, ώστε ο εξευτελισμός να είναι πλήρης, του τηλεφώνησα ξανά για να ρωτήσω εάν το «ήτα» της αμέσως προηγούμενης πρότασης θέλει ένα ή δύο ταυ.

Πρόχειρη έρευνα τριών τεσσάρων τηλεφωνημάτων με οδηγεί στην εκτίμηση πως είμαστε η πρώτη γενιά που δεν πήρε ούτε μυρωδιά από καθαρεύουσα ή (έστω ελάχιστα) λατινικά. Αποτελούμε συνεπώς τους πρωτοπόρους των αγραμμάτων; Ναι και όχι. Όντως ξέρουμε λιγότερα γράμματα από τους προηγούμενους αλλά, όχι, εδώ δεν κατέχουμε κάποιο μονοπώλιο: η κατρακύλα είναι διαρκής. Ωστόσο, πρόκειται για κατρακύλα; Η ιστορία της γλώσσας –όχι μόνο της ελληνικής, προφανώς– διακρίνεται από μια συνεχή πάλη ανάμεσα σ' αυτούς που τη θεωρούν αγαθό αυτό καθαυτό (και επομένως την προστατεύουν από επιμιξίες και εκχυδαϊσμούς) και εκείνους που την αντιμετωπίζουν ως ζωντανό, εξελισσόμενο μέσο το οποίο πρωτίστως εξυπηρετεί τον σκοπό της επικοινωνίας. Η επίσημη γλώσσα και η καθομιλουμένη ποτέ δεν ήταν ταυτόσημες κι έτσι το δίλημμα είναι αιώνιο: πα-

λεύουμε να εκπαιδύσουμε τον λαό να μιλάει τέλεια ελληνικά ή προσαρμοζόμαστε ώστε το θεωρητικό και το πραγματικό να συμβαδίζουν; Κρίνοντας τουλάχιστον από τον τελευταίο αιώνα, προκρίνεται το δεύτερο – και οι γλωσσαμύντορες αποτελούν, τελικά, έσχατο ανάχωμα για να μην το παρακάνουμε. Ως εκ τούτου, το μόνο που υφίσταται είναι η αλλαγή, και ύστερα αυτή αποκαλείται «παρακμή» ή «πρόοδος» ανάλογα με το πού εντάσσει ο καθένας τον εαυτό του. Προσωπικά, κλίνω προς τη δεύτερη εκδοχή, αν και με ανησυχεί που οι πλέον «προοδευτικοί», άρα ομοϊδεάτες, είναι αυτοί οι οποίοι κάποτε θέλησαν να εισαγάγουν στην ελληνική λέξεις όπως «προτσές», «ντιρεΧτίβια» και «στρουΧτούρα». Κι όλα αυτά χωρίς να μιλάνε λέξη (λατινογενούς) ξένης γλώσσας. Κυκλοφορούν, δε, ακόμα ελεύθεροι ανάμεσά μας – όπως το ίδιο πράττουν και οι θεσπέσιοι γλωσσοπλάστες του «πισωγυρίσματος» και της «συναδέλφισσας», την οποία ευτυχώς το λογισμικό word κατατάσσει (ακόμα) ως ορθογραφικό λάθος. Μπορεί να μη συνιστούμε γενιά τεχνολατρών, όμως καμιά φορά πρέπει να βγάζουμε το καπέλο στη Μηχανή.

Εντούτοις, δεν είμαι βέβαιος πως είμαστε τυχεροί επειδή γλιτώσαμε παντελώς τα λατινικά και την καθαρεύουσα. Όχι τόσο γιατί η γνώση συνιστά αξία από μόνη της, αλλά διότι αυτό μάς βγήκε κάπως κομπλεξικά: κάτι έχει πάρει τ' αυτί μας, κάτι φιλοσκομπάζουμε κι έτσι, όταν θέλουμε να χρησιμοποιήσου-

με λόγιο ύφος, αρχίζουμε –είτε για να ορθώσουμε το ανάστημά μας απέναντι στους προηγούμενους είτε για να ψαρώσουμε τους επόμενους– τις μπουρδες και συχνάκις εκτιθέμεθα (να τα...). Ο φίλος μου ο Γιώργος, όντως τέρας μόρφωσης για τα δεδομένα της γενιάς μας, έχει πει ανερυθρίαστα σε ραδιοφωνική συνέντευξη «ο βους, του βοδός» (με ακούσια αυτοκριτική διάθεση, προφανώς), ενώ συστηματικά πετάει λατινικούς-εγκλήματα, ειδικά στα πρωτόκλιτα. *Errare humanum est*.

Και μια και μιλάμε για ξένες γλώσσες, η Γενιά της Εκτροπής αποτελεί μάλλον την έσχατη που δεν έμαθε εξαιρετικά αγγλικά ή άλλες ξένες γλώσσες. Η εκτεταμένη εισαγωγή τους στη διδασκόμενη ύλη ήρθε, νομίζω, στα τέλη της δεκαετίας του '80, όταν πολλοί της γενιάς μας είχαν ήδη αποφοιτήσει ή πήγαιναν λύκειο και ήταν κάπως αργά για να καταπιαστούν με το αντικείμενο – άλλωστε ό,τι μαθαίνεις νωρίτερα συνήθως το μαθαίνεις καλύτερα. Επιλογές για άλλες γλώσσες, κυρίως γαλλικά και γερμανικά, υπήρχαν μόνο σε ιδιωτικά σχολεία. Όχι πως όσοι τυχεροί πήγαν σ' αυτά εκμεταλλεύτηκαν την επιλογή: οι περισσότεροι τα χρησιμοποίησαν ως προθέρμανση για τις πιο βαρβάτες κοπάνες της ύστερης εφηβείας. Ίσως φταίει το ότι έγινα πρόσφατα πατέρας, όμως

έχω αναπτύξει μια συντηρητική, βλέπε βαθιά αντιδραστική, θεωρία ότι η κοπάνα από τις ξένες γλώσσες επηρεάζει σημαντικά το μέλλον του κάθε ανθρώπου. Την υποστηρίζω με θέρμη παρ' όλο που τη βασίζω σε –επιστημονικά κάπως επισφαλές– δείγμα του ενός, δηλαδή τον συμμαθητή μου τον Λάμπρο. Πρωτάρης στο άθλημα, αποφάσισε στα δεκατρία του να συμμετάσχει σε ομαδικό σκασιαρχείο από τα γερμανικά, όμως ο (συμβιβασμένος με τις απουσίες και, γενικά, την περιφερειακή του θέση στην κοινότητα των καθηγητών) διευθυντής του τμήματος έκρινε ότι το ποτήρι ξεχείλισε όταν αντίκρισε την άδεια αίθουσα και, με οργή που πηγάζει απ' την απελπισία, πήρε τηλέφωνο τους γονείς όλων των απόντων. Οι κυρώσεις στον Λάμπρο ήταν συντριπτικές: για τρεις ολόκληρους μήνες, κομμένη η μπάλα (είτε ως παιχνίδι είτε στην τηλεόραση), κλειδωμένο το ποδήλατο και απαγόρευση εξόδου με συμμαθητές για σινεμά. Πέντε χρόνια αργότερα, πέρασε απ' τους πρώτους στην Ιατρική. Αυτό που με προβληματίζει μέχρι μελαγχολίας είναι πως καμιά φορά πιάνω τον εαυτό μου να σκέφτεται ότι εάν το κράτος μεταχειριζόταν σκληρότερα, λόγου χάρη, τον υπόδικο πρωτάρη ληστή (για παράδειγμα, αντί για εξαγοράσιμη ποινή, «εθελοντική» εργασία σε κάποιο Δήμο ή Κοινότητα), ίσως να είχαμε χαμηλότερη εγκληματικότητα. Να προσθέσω δε ότι βρίσκω αρκετούς φίλους μου σύμφωνους, ωστόσο ευτυχώς βρισκόμαστε

ακόμα σε ένα σχετικά υγιές στάδιο «ψυχασθενικού φασισμού», καθώς υπάρχουν μεν στιγμές που τα φιλοπιστεύουμε αλλά, όταν μας συμβαίνει, σιχαινόμαστε τους εαυτούς μας γι' αυτό.

Όχι ότι δεν μιλάμε κάποια αγγλικά: μπορεί να χάσαμε το τρένο στο σχολείο, όμως κάπου ανάμεσα στην αύξηση του εισερχόμενου τουρισμού στη δεκαετία του '80 και τη στεγνή και περιεκτική ιστορική διαφήμιση: «Ξέρετε ξένες γλώσσες; Προσλαμβάνεστε!» βρήκαμε το κίνητρο για μάθηση κι εξάσκηση. Το βέβαιο πάντως είναι ότι δεν πλησιάσαμε κορυφαία επίπεδα, αφού είμαστε οι έσχατοι που δεν χρησιμοποιούν συχνά αγγλικές εκφράσεις εν μέσω ελληνικών και συστηματικά δουλεύουμε όποιον το κάνει – έστω και με μια δόση ανεπαίσθητου φθόνου. Κι όλα αυτά παρ' όλο που αποτελούμε την πρώτη γενιά η οποία σπούδασε μαζικά στην αλλοδαπή, εκμεταλλευόμενη τόσο την είσοδό μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (δωρεάν δίδακτρα), όσο και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της Θάτσερ που γέμισε τη Μεγάλη Βρετανία με ιδρύματα ανώτατα μόνο στον χαβαλέ και στο αραλίκι. Γιατί όμως, με τόσα χρόνια σπουδών στην Αγγλία, δεν μιλάμε όλοι άπταιστα αγγλικά; Διότι εάν στείλεις έναν δεκαοκτάχρονο στα ξένα, κατά πάσα πιθανότητα θα αναζητήσει άλλους Έλληνες για να αισθανθεί πιο ασφαλής, θα πάει σε ελληνικά εστιατόρια και θα σπαταλήσει το χαρτζιλίκι του σε κάποια άθλια μπουζούκια. Το να προσδοκά κανείς

βελτίωση υπό τέτοιες (ομολογουμένως αρκετά αντίξοες) συνθήκες είναι υπεραισιόδοξο – αφήστε δε που είχαμε και περιπτώσεις σαφούς επιδείνωσης, όπως στην περίπτωση του φίλου μου Μιχάλη, ο οποίος σε λίγους μήνες ξέχασε σχεδόν ό,τι γνώριζε. Όταν οι γονείς του τον ρώτησαν σαστισμένοι τον λόγο, απάντησε με τον πιο φυσικό τρόπο, λες κι ήταν αποκλεισμένος στην ορεινή Πίνδο: «Γιατί δεν είχα την ευκαιρία να τα εξασκήσω»...

Ένα άλλο πρόβλημα που μας δημιουργήσε η πληθώρα θέσεων σε πανεπιστήμια και «πανεπιστήμια» του εξωτερικού είναι η υποχώρηση της παιδείας ως διαφοροποιό στοιχείο, τόσο γενικά όσο και ειδικά, δηλαδή στην αγορά εργασίας. Ξέρω ότι εδώ μπαίνω σε βαθιά νερά και, επειδή κάτι λέγαμε περί φασισμού νωρίτερα, να διευκρινίσω πως δεν εννοώ ότι η παιδεία δεν είναι δικαίωμα όλων. Απλώς, όταν όλοι είναι πτυχιούχοι «κάποιας» σχολής κάποιας χώρας (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας...), τότε η παιδεία υποχωρεί ως παράμετρος αναγνώρισης και ανταγωνιζόμαστε μονάχα στα επαγγελματικά επιτεύγματα. Κακό είναι αυτό; Θεωρητικά όχι ιδιαίτερα, όμως στη χώρα μας η επιτυχία ενίοτε είναι και αποτέλεσμα πρακτικών που είτε προσβάλλουν την αισθητική είτε αντίκεινται στον νόμο. Εσείς πιστεύετε πως, για παράδειγμα, οι «διακεκριμένοι» δικηγόροι που εμφανίζονται στα τηλεοπτικά παράθυρα σίγουρα αποτελούν τους κάλλιστους νομικούς επιστήμονες; Πα-

ρεμφερές ζήτημα ανακύπτει και με το γεγονός ότι όχι μόνο σπουδάζουν κάπου όλοι, αλλά ότι, ως λαός, παράγουμε μαζικά τα λάθος επαγγέλματα: τη δεκαετία του '80 πάμπολλα Ελληνόπουλα σπούδαζαν οικονομολόγοι ενώ, στο εξωτερικό, η ακμή της εν λόγω ειδικότητας είχε ήδη παρέλθει, το ίδιο κάναμε και σε αυτή του '90 με τους κομπιουτεράδες, και σήμερα είναι βέβαιο ότι κάτι ανάλογο διαπράττουμε με κάποιο άλλο αντικείμενο. Εξαίρεση εδώ συνιστά η τυχερή υποκατηγορία της γενιάς μας, θηλυκού φύλου στην πλειονότητα, η οποία επέλεξε να εντρυφήσει στην «Ιστορία της Τέχνης». Και το 2100 να τις έβαζες να σπουδάσουν, πάλι αυτό θα επέλεγαν. Τέτοια αγάπη είχαν στο αντικείμενο.

Και επειδή υποχώρηση της παιδείας ως διαφοροποιό στοιχείο δεν μας έλαχε μόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, έρχομαι σε ένα κάπως οδυνηρό θέμα, ειδικά για όσους από εμάς, ως έφηβοι ή παιδιά, συγκινήθηκαν με την απλοϊκή εκδοχή του οράματος της Αλλαγής. Όχι διότι οι παρεμβάσεις του ΠΑΣΟΚ στην παιδεία ήταν αμφιβόλου αποτελεσματικότητας – σε τέτοιες προχωρούν όλες οι κυβερνήσεις. Όμως κάτι για να φέρει ισότητα, κάτι για να κάνει τα κριτήρια εισόδου στο πανεπιστήμιο πιο διαφανή, εδραίωσε οριστικά το φαινομένο της αποστήθισης. Δεν θέλω να

γίνω κουραστικός αλλά, με συγχωρείτε, θυμάστε το απίστευτο ζόρι που τράβηξαν όσοι πήγαν Τρίτη και Τέταρτη Δέσμη για να μάθουν απέξω τρία βιβλία Ιστορίας; Και οι προηγούμενοι τα φιλομάθαιναν απέξω, όμως εμείς ανεβήκαμε σε άλλο επίπεδο και μπήκαμε στη σφαίρα του αρχέτυπου. Είμαστε η πρώτη γενιά που, από τη μια, αναγκάστηκε να επαναλαμβάνει καθημερινώς επί μήνες τον ρόλο του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών Γεωργίου Κάνιγκ στην Εθνεγερσία και, από την άλλη, καθώς δεν ήρθε καθόλου σε επαφή με την καθαρεύουσα, αγνοεί ότι η Πλατεία Κάνιγγος ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του, αφού τα ξένα ονόματα κάποτε κλίνονταν σαν αρχαία. [Έτερα θεσπέσια δείγματα; Ο Άγγλος ναύαρχος ο οποίος στη Ναυμαχία του Ναβαρίνου το 1827 γονάτισε τους Οθωμανούς και διασφάλισε την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους: ο Κόδριγκτον (του Κοδριγκτόνος), που όμως περιορίστηκε ταπεινά σε οδό – κι όσο και να λένε ότι η πένα είναι ισχυρότερη του ξίφους, εδώ η αδικία είναι σκανδαλώδης και την καταγγέλλω.] Τι κερδίσαμε εξασκούμενοι στην αποστήθιση; Εάν μία από τις συνιστώσες της ευφυΐας είναι η μνήμη, ύστερα από τόση βανάυση προπόνηση γίναμε τουλάχιστον εξυπνότεροι; Δεν νομίζω – όταν η αξιολόγηση σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα περιορίζει την εξάσκηση κρίσης στο να αναζητά κανείς μόνο ποιες παραγράφους ακριβώς να γράψει αυτολεξεί, τότε οι γενιές που μορφώνονται βγαίνουν λειψές. Σημειώστε

το αυτό και φυλάξτε το, ως υπέρτατη δικαιολογία για την επόμενη φορά που θα αστοχήσετε μεγαλειωδώς κάπου στη ζωή σας. Πιστέψτε με, πού και πού πιάνει, ειδικά εάν έχετε γράψει την ακριβή, έντεχνη διατύπωση από πριν – και, φυσικά, την έχετε μάθει απέξω.

Ωστόσο, η μεγαλύτερη μεταρρύθμιση του ΠΑΣΟΚ είναι αυτή που πραγματικά μας κάνει να αισθανόμαστε περήφανα κομβικοί: το μονοτονικό. Δεν είμαστε απλώς οι πρώτοι που το διδάχτηκαν, το κυριότερο συνίσταται στο ότι αποτελούμε τους τελευταίους που αρχικά έμαθαν πολυτονικό. Ξυπνήσαμε ένα πρωί στα τέλη του '82 και η γνώση των λέξεων από άλφα που δασύνονται δεν είχε απολύτως κανένα νόημα – τζάμπα κόπος δηλαδή και αρνητικό μήνυμα σε κρίσιμη ηλικία. Υπερβολές; Έως ένα σημείο μόνο, γιατί εάν το ξανασκεφτεί κανείς, πρώτον, οι καλοί στο πολυτονικό κάπου είδαν ότι δεν αξίζει να ταλαιπωρείσαι αφού το πλεονέκτημά σου μπορεί να το χάσεις εξωγενώς εν μια νυκτί και, δεύτερον, οι ανορθόγραφοι συνειδητοποίησαν –ίσως και για πρώτη φορά στη ζωή τους– ότι η Πολιτεία δύναται να τους σώσει από την ανεπάρκειά τους. Γι' αυτό και δεν έχει μειωθεί, σχετικά με τους προηγούμενους, στη γενιά μας η επιθυμία να προσληφθεί κανείς στο Δημόσιο – παρά τα συγκριτικά υψηλότερα ποσοστά φοίτησης σε ανώτερα και ανώτατα ιδρύματα. Δεν θέλω να κουράσω αναλύοντας την απελπιστική νοοτροπία του παρασιτικού

βολέματος. Όμως, την επόμενη φορά που θα σας ταιπωρήσει ένας συνομήλικός μας υπάλληλος σε κάποια Δημόσια Υπηρεσία, ρωτήστε τον κατάμουτρα: «Τη μισούσες την περισπωμένη, ε;»

Δεν έχω καταλήξει για το εάν έπρεπε να γίνει αυτή η ιστορική αλλαγή. Όχι ότι δεν έχω άποψη, απλώς συμφωνώ και με τις δύο πλευρές· ντρέπομαι που το ομολογώ, όμως το αναφέρω γιατί συνδέει αποτελεσματικά αυτή την παράγραφο με την προ-προηγούμενη και τα περί εξάσκησης κρίσης. Και για να δέσω και τα περί μνήμης, να ομολογήσω ότι πλέον, περίπου ένα τέταρτο του αιώνα μετά τον αποχαιρετισμό στα πνεύματα, δεν θυμάμαι σχεδόν τίποτα. Το μόνο που γνωρίζω είναι πως συχνά στενοχωριέμαι που δεν θα ξαναπώ ποτέ σε μια αναπνοή τις λέξεις «άγιος, άμαξα, άπλός» – η φράση «ό άγιος μετακινείτο με άμαξα γιατί ήταν άπλός» δεν βρίσκεται ακριβώς στο επίκεντρο της καθημερινότητάς μου και δυσκολεύομαι να την εισαγάγω σε μία μέση συζήτηση.

Αντίστοιχα, δεν έχω κατασταλάξει στην άλλη μεταβολή που βιώσαμε: τον περιορισμό των εξετάσεων. Εδώ μάλλον ήμασταν οι απόλυτα «ενδιάμεσοι» καθότι μεταγενέστερα, αφού είχαμε αποφοιτήσει, νομίζω ξανάσφιζαν τα πράγματα. Δύο τα ερωτήματα: Τι είναι τελικά «σωστό», η αυστηρή διαπαιδαγώγηση ή μια τρυφερή, κάπως ουμανιστική προσέγγιση; Και πώς επηρεαστήκαμε εμείς που πέσαμε στα πιο χαλαρά χρόνια; Δύσκολα απαντιέται το δεύτερο – το

πρώτο, ας μην το συζητήσουμε καν. Το μόνο βέβαιο είναι ότι ο περιορισμός των εξετάσεων έκανε όσες απέμειναν ακόμη πιο σημαντικές, κι αυτό δεν επηρέασε μονάχα την ψυχή μας αλλά και την τσέπη των γονιών μας, αφού η παραπαιδεία των φροντιστηρίων αυξήθηκε αλματωδώς. Όπως σε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα, άλλοι τα κατάφεραν, άλλοι όχι. Σχεδόν όλοι, ωστόσο, επηρεάστηκαν από το καθεστώς «λίγες, άρα υπερκρίσιμες εξετάσεις», αποκτώντας ένα σύμπλεγμα απόδοσης, σίγουρα ανεπτυγμένου άνω του μέσου όρου γενεών. Ζηλεύω την επόμενη γενιά που δείχνει πολύ πιο άνετη σε τέτοια ζητήματα. Για εμάς, συχνά το ερώτημα δεν είναι τόσο αν έχεις τέτοιο σύμπλεγμα, αλλά περισσότερο πόσο το έχεις αφήσει να ξεχειλίσει και να απλωθεί, πέραν της δουλειάς, και αλλού ή παντού στη ζωή σου: στις φιλίες, στα χόμπι, στα ερωτικά. Ίσως αυτή να είναι η θέση που πρέπει να διατυπώνουμε, ανεξαρτήτως κατάστασης ή δυσκολίας. Ο φίλος μου ο Παναγιώτης, όταν δεν του σηκώθηκε σ' ένα τυχάρπαστο πήδημα, για να εκτονώσει την ένταση που προκύπτει από τη ματαιώση, είπε χιουμοριστικά στην παρτενέρ του: «Δεν έχει να κάνει με σένα, μωρό μου, φταίνε οι ρημάδες οι Πανελλαδικές»...

Βέβαια, κουβαλάμε μέσα μας και την αντίθετη, πιθανόν αντίρροπη προσέγγιση: καθώς περάσαμε φίνα χωρίς εξετάσεις μέχρι την ύστερη εφηβεία, θεωρούμε την είσοδό τους στη ζωή μας ένα κακόγουστο

αστείο το οποίο πρέπει κάποτε να λήξει – σαν έναν παρατεταμένο εφιάλτη, με λύτρωση ένα ζύπνημα που δεν λέει να προκύψει. Οι διαφορές μεταξύ μας, επομένως, συνίστανται στον βαθμό επιρροής από τις δύο όψεις του νομίσματος. Ο συμπλεγματικός της απόδοσης τραβιέται στον ιδιωτικό τομέα και γερνάει πριν την ώρα του, ο αρνητής των εξετάσεων βρίσκει καταφύγιο στο Δημόσιο και μας γερνάει πριν την ώρα μας. Ο Παναγιώτης και εδώ αναπτύσσει μια ενδιαφέρουσα θεωρία: όσοι προτιμούν τον δημόσιο τομέα δεν είναι, λέει, ολοκληρωμένοι άνθρωποι, αφού στο κράτος βλέπουν το υποκατάστατο των γονιών (που λειτουργούν ως δίκτυ ασφαλείας) και, συνεπώς, παραμένουν ψυχικώς νήπια. Ίσως... αλλά, χάριν αντιλόγου, να σημειωθεί ότι συχνά οι άλλοι εξελίσσονται από απλά κορόιδα σε ώριμους, μεστούς μαλάκες.

Φαντάζομαι ότι δεν είναι περίεργο πως αρχίζουμε να αισθανόμαστε (έστω ανεπαίσθητα, προς το παρόν) μεσήλικες, άλλωστε έχουν περάσει καμιά εικοσαριά χρόνια από την αποφοίτηση και τυπική ενηλικίωσή μας. Αυτό δεν σημαίνει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα έχει αλλάξει ριζικά, πολλά πράγματα παραμένουν αμετάβλητα: τις προάλλες συζητούσα με την έφηβη ανιψιά μου και, στη διαμαρτυρία της επειδή τα Αρχαία αποτελούν ακόμα υποχρεωτικό μάθημα στο λύ-

κειο, απάντησα αναπτύσσοντας φλογερά τη διπλή θέση περί, αφενός, πολιτιστικής κληρονομιάς και, αφετέρου, ιστορικής συνέχειας όχι μόνο της ελληνικής αλλά και λοιπών ινδοευρωπαϊκών γλωσσών. Με κοίταξε μ' ένα μίγμα λύπησης και αηδίας, σε βαθμό που αισθάνθηκα ότι η μόνη ουσιαστική μου ενασχόληση θα έπρεπε να είναι η αντίστροφη μέτρηση ενσήμων του ΙΚΑ για σύνταξη. Μου 'κοψε τη φόρα κι έτσι δεν μπόρεσα να επαυξήσω με τη ρήση του Λένιν, περί άλωσης λαών μέσω εξαφάνισης της γλώσσας τους. Όχι μόνο θα της ξαναθύμιζα την ηλικία μου (ποιος νέος έχει ασχοληθεί με ρήσεις του Λένιν;), αλλά θα έπεφτα σε μελαγχολική περισυλλογή: εάν οι δραστηκές επεμβάσεις στη γλώσσα επηρεάζουν τους ανθρώπους, τι σημαίνει αυτό για εμάς που μπήκαμε στο εκπαιδευτικό σύστημα με φάντασμα καθαρεύουσας και πολυτονικό και βγήκαμε με μονοτονικό και γλωσσικό λαϊκισμό; Ίσως ότι, καίτοι φίλτατοι, θα ξενερώνουμε τον συνομιλητή μας εκστομίζοντας κουκουρούκου προτάσεις όπως η εν λόγω.

Θα αρχίσουμε άραγε στο άμεσο μέλλον να αναμασάμε τα λόγια των μεγαλύτερων περί παρακμής της παιδείας, σνομπάροντας τους νεότερους; Δεν νομίζω – κι αυτό για έναν και μόνο λόγο: όχι διότι νιώθουμε γενικά προοδευτικοί, αλλά επειδή είμαστε ειδικά κομπλεξικοί, καθώς αποτελούμε την τελευταία γενιά που δεν διδάχτηκε ηλεκτρονικούς υπολογιστές (έστω τα βασικά) στο σχολείο. Ούτε στο σπίτι, προφανώς:

τα γραφεία των πατεράδων μας είχαν στοίβες χαρτιά και ένα τηλέφωνο· το δείγμα ευμάρειας ήταν, απλώς, μία δεύτερη τηλεφωνική συσκευή (εποχή που ο ΟΤΕ έκανε χρόνια για να εγκαταστήσει μία γραμμή) και το σπουδαιότερο γκάτζετ ήταν η συσκευή με κουμπιά αντί για το παραδοσιακό στρογγυλό καντράν. Όπως και να 'χει, οι περισσότεροι από εμάς πρωτοείδαν από κοντά υπολογιστή στο πανεπιστήμιο. Όσοι σπούδασαν στο εξωτερικό, αισθάνθηκαν απ' την αρχή μειονεκτικά απέναντι στους Δυτικοευρωπαίους συμφοιτητές τους, κάποιοι έγιναν και ρεζίλι, όπως ο φίλος μου ο Γιάννης. Στο πρώτο έτος, παρέδιδε τις εργασίες του χειρόγραφες, αλλά άκουγε έναν Άγγλο συνάδελφο να λέει κάθε φορά που δεν τηρούσε την προθεσμία: «Το ετοιμάζω στο γουόρντ μου». Καθώς ο καθηγητής ήταν ανεκτικός απέναντι στον Άγγλο, όταν ο Γιάννης έχασε μία προθεσμία δήλωσε, για να μη φανεί ότι αντιγράφει δικαιολογίες άλλων: «Έχω χάσει το γουόρντ μου και το αναζητώ απεγνωσμένα παντού»...

Αυτό δεν σημαίνει πως αδυνατούμε να χειριστούμε ικανοποιητικά έναν υπολογιστή – απλώς, για τους περισσότερους από εμάς, το κομπιούτερ παραμένει κάτι που, ουσιαστικά, οφείλουμε να χρησιμοποιούμε, γι' αυτό και ξέρουμε μόνο κάποια βασικά προγράμματα. Δεν είναι «δεδομένο» –αφού θυμόμαστε έναν κόσμο χωρίς αυτό–, πόσω μάλλον φυσική επέκταση του εαυτού μας. Απόδειξη συνιστά το διασκεδαστικό

πείραμα ανάγνωσης βιογραφικών: όσοι έχετε την ευκαιρία να αξιολογείτε αιτήσεις για θέσεις εργασίας, την επόμενη φορά ξεκινήστε απ' το τέλος, εκεί που συνήθως μπαίνουν τα περί κομπιούτερ. Εάν αναφέρει γνώση λίστας προγραμμάτων (για τα μισά εκ των οποίων αγνοείτε την ύπαρξή τους), είναι κάτω των τριάντα. Εάν λέει απλώς «χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή», είναι δικός μας. Βέβαια, δεν είμαστε όλοι ψηφιακά ημι-αναλφάβητοι: έχω αρκετούς φίλους που αγοράζουν και περιφέρουν κάθε νέα συσκευή της μόδας, την οποία όχι μόνο επιδεικνύουν αλλά αναζητούν δίοδο για να τη βάλουν στη συζήτηση, όπως: «Η ανταπόκριση από τη Λωρίδα της Γάζας ήταν με βιντεοτηλέφωνο – να, σαν κι αυτό εδώ που έχει άπειρες δυνατότητες όπως ...». Αδυνατώ να μπω στο πετσί αυτών των συνομήλικων και συχνά εκτιμώ πως αυτή η τεχνολατρία αποτελεί ένα είδος πρώιμου παλιμπαιδισμού και μαρτυρά ότι όταν πενηνταρίσουν θα βρίσκονται σε κάποιο στέκι εικοσάρηδων, πίνοντας πολύχρωμα σφηνάκια υπό τους ήχους «νεανικής» μουσικής που θα τους ενθουσιάζει υπερβολικά. Κάποιοι θα φοράνε και καπέλο τζόκεϊ. Ανάποδα.

[Είναι τέτοια η φύση του βιβλίου, που φοβάμαι ότι θα καταρρίψω το (πανελλήνιο, τουλάχιστον) λογοτεχνικό ρεκόρ σε προσθήκες, είτε ως αγκύλες είτε ως

υστερόγραφα. Φυσιολογικό: μπορεί τα πράγματα που μας επηρέασαν να μην τείνουν προς το άπειρο, αλλά είναι τόσα ώστε πολλά θα παραλειφθούν ενώ άλλα θα τα θυμηθώ αφού το βιβλίο πάει για εκτύπωση. Πρέπει να το πάρω απόφαση, αλλιώς κινδυνεύω να γίνω ρεζίλι, τρέχοντας στα πιεστήρια νυχτιάτικα για να φωνάξω: «Σταματήστε τις μηχανές! Ξέχασα να γράψω για τη Σοκοφρέτα!» Για παράδειγμα, στο ζήτημα της παιδείας, πρόσφατα κατέληξα στα εξής συμπεράσματα ή, έστω, παρατηρήσεις:

❖ Πιθανόν να αποτελούμε την έσχατη γενιά όπου η «επιτυχία» οριζόταν με σχετικά αντικειμενικά κριτήρια, δηλαδή η ακαδημαϊκή επιτυχία που θα οδηγήσει σε λαμπρή καριέρα. Έχω την αίσθηση ότι σήμερα αυτό έχει διαβρωθεί αρκετά –αν όχι υποχωρήσει σημαντικά–, κυρίως λόγω μιας «προοδευτικής» προσέγγισης που λέει ότι η ευτυχία του παιδιού προηγείται μακράν των επιδόσεων. Παράλληλα, η επιτυχία πλέον αφορά σχεδόν αποκλειστικά τον πλούτο, ενώ έχει αποσυνδεθεί από την ακαδημαϊκή πορεία. Το ότι ορίζουμε αντικειμενικά την επιτυχία σημαίνει κάτι; Ενδεχομένως, ειδικά εάν σ' αυτό προστεθεί και ο ατομικισμός της δεκαετίας του '80 που επίσης μας έπλασε: απλώς, θα σφα-χτού-με.

❖ Μάλλον συνιστούμε τη γενιά που βίωσε το απόγειο της κουλτούρας της εξειδίκευσης. Εκτι-

μώ πως αυτή η μακροπρόθεσμη τάση του καπιταλιστικού συστήματος –το οποίο, ανάλογα το πού ανήκετε πολιτικά, οδήγησε τις φιλελεύθερες κοινωνίες σε ιστορικά πρωτόγνωρο πλούτο ή αλλοτρίωσε οριστικά τον άνθρωπο και τον έκανε γραναζάκι– έφτασε στο ανώτατό της σημείο τα χρόνια που ήμασταν μαθητές και φοιτητές. Έκτοτε, το εκκρεμές έχει κινηθεί στην αντίθετη κατεύθυνση: αρκετοί νεότεροι, αντί να πορεύονται μονοσήμαντα, δοκιμάζουν διάφορες δουλειές προτού καταλήξουν. Αυθαίρετο το συμπέρασμα, νομίζετε; Πριν διαμαρτυρηθείτε, ξανακάντε το τεστ ανάγνωσης βιογραφικών – και, παρακαλώ, μην παρασυρθείτε από την ελληνική πραγματικότητα και μου αντιτείνετε ότι η διαδρομή «σχολή δημοσιογραφίας, μαθητευόμενος σε διαφημιστική, βοηθός στο τμήμα μάρκετινγκ πολυεθνικής» οδηγεί στη νεοφανή επιστημονική ειδικότητα του «επικοινωνιολόγου»...]

Δεν θέλω να κλείσω υπογραμμίζοντας για άλλη μια φορά την ηλικία μας, αλλά το καταληκτικό μας διαφοροποιό στοιχείο είναι αμείλικτο: αποτελούμε τους τελευταίους που πήγαν, έστω και για ελάχιστα, σχολείο το ΣΑΒΒΑΤΟ. Μπορεί το καλαμπούρι να έληξε νωρίς (κάπου στα τέλη της δεκαετίας του '70), μπο-

ρεί το σαββατιάτικο σχολικό πρόγραμμα να ήταν χαλαρότερο, ωστόσο η όλη εμπειρία μάς σημάδεψε, έστω οριακά: μάλλον είναι ανέφικτο οι νεότεροι να υπολογίζουν σ' εμάς για αγώνες με στόχο τη μείωση του ωραρίου –κάτι σαν το γαλλικό 35ωρο–, αφού θεωρούμε ότι ήδη μάς έχει γίνει μια μεγάλη χάρη από τη συντεταγμένη πολιτεία. Κι όχι μόνο πιθανότατα δεν θα πρωτοστατήσουμε σε μαζικές κινητοποιήσεις κατά του συστήματος αλλά, με τα πρώτα δείγματα άνοιας, θα πατήσουμε στις τρομερές κακουχίες του σαββατιάτικου σχολείου – άλλωστε, έχουμε ανάγκη κάποια ανοησία να λέμε στα εγγόνια μας για να αισθανόμαστε εμείς ήρωες κι αυτά υπερτυχερά. Αρκεί να είναι κάτω των τριών ετών ώστε να μην έχουν αναπτύξει κριτικό νου καθώς, όπως και να το κάνουμε, η φράση «ο προ-προπάππους σου πολέμησε στην Αλβανία, ο προπάππους έκανε αντίσταση κατά της Χούντας, εγώ πήγαινα σχολείο το Σάββατο» ομολογουμένως έχει μία δόση ασυνέχειας.

Πιθανόν οι γυναίκες της γενιάς μας να μπορούν να επαυξήσουν, αφού μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80 στο σχολείο φορούσαν υποχρεωτικά μπλε ποδιά. Είναι δύσκολο για μας τους άντρες να το εννοήσουμε, αλλά, ύστερα από εμπειρία δεκαετιών πλέον, καταλαβαίνουμε ότι για το άλλο φύλο οι προστακτικές: «Θα βάλεις αυτό θες δεν θες» και «Φόρα ό,τι ποθεί η ψυχή σου», απέχουν χιλιετίες φωτός.